

26.02.2024

W PŁY N Ę Ł O

dr hab. Iwona Jażewicz, prof. UP
Instytut Geografii
Uniwersytet Pomorski w Słupsku

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Tomasza Bodnara
pt. „Wykorzystanie map mentalnych w badaniach przestrzeni miejskiej na przykładzie
wybranych małych miast nadmorskich” wykonanej w Instytucie Gospodarki
Przestrzennej i Geografii Społeczno-Ekonomicznej Uniwersytetu Szczecińskiego
pod kierunkiem dr hab. Pawła Czaplńskiego, prof. US**

Uwagi wstępne

Przedmiotem niniejszej recenzji jest rozprawa doktorska Pana mgr. Tomasza Bodnara pt. „Wykorzystanie map mentalnych w badaniach przestrzeni miejskiej na przykładzie wybranych małych miast nadmorskich” przygotowanej pod kierunkiem naukowym Pana dr hab. Pawła Czaplńskiego, prof. US. Podstawą formalną recenzji jest pismo z dnia 20 grudnia 2023 r. Przewodniczącego Rady Naukowej Instytutu Gospodarki Przestrzennej i Geografii Społeczno-Ekonomicznej Uniwersytetu Szczecińskiego Pana dr hab. Przemysława Pluskota, prof. US w sprawie powierzenia mi w oparciu o Uchwałę Rady Naukowej Instytutu oceny rozprawy doktorskiej mgr. Tomasza Bodnara.

Należy zaznaczyć, iż tematyka recenzowanej rozprawy mieści się w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna w stosunkowo młodej subdyscyplinie, jaką jest geografia społeczna miast, zaś sama praca reprezentuje współczesny nurt badań nawiązujący do percepcji wewnątrzmijskich różnicowań na płaszczyźnie społecznej. Należy zaznaczyć, iż nurt humanistyczny w geografii nie korzysta z aparatury matematyczno-statystycznej, a wypełnia w niej lukę poznawania świata przez własne postrzeganie i odczuwanie otaczającej rzeczywistości. W mojej ocenie recenzowana rozprawa dotyczy bardzo ważnego i w polskiej literaturze rzadko podejmowanego problemu badawczego odnoszącego się do percepcji przestrzeni miejskiej małych miast.

Cel i zakres pracy

Głównym celem pracy była według Doktoranta weryfikacja, czy istnieją różnice w postrzeganiu przestrzeni miejskich małych miast nadmorskich przez jej mieszkańców z uwzględnieniem wybranych grup społecznych (str. 7). W pracy sformułowano ponadto dwa cele metodyczne tj. 1) ocena użyteczności metody map wyobraźniowych (mentalnych) w geograficznych analizach przestrzeni miejskich i 2) budowa własnego narzędzia badawczego

poprzez połączenie metody map mentalnych oraz metody wywiadu ankietowego. Za cel aplikacyjny zaś przyjęto udostępnienie uzyskanych wyników badań jednostkom samorządowym, oświatowym oraz instytucjom turystycznym. W mojej ocenie cele metodyczne i cel aplikacyjny w rozprawie są sformułowane prawidłowo. Zastanawia mnie natomiast cel zasadniczy pracy, który moim zdaniem ma charakter pytania badawczego, jeśli Autor planuje wydanie monografii to proponuję cel generalny pracy zmodyfikować.

Doktorant w celu realizacji celu pracy sformułował hipotezę główną (H1), która brzmi: istnieje zróżnicowanie (ilościowe i jakościowe) w postrzeganiu przestrzeni miejskich małych miast nadmorskich, które wynikać może ze specyfiki miejsca (*differentia specifica*) albo specyfiki obserwatora, jego cech demograficznych i społeczno-kulturowych. Hipotezę główną Doktorant wsparł następującymi hipotezami pomocniczymi: H2) dla mieszkańców małych miast nadmorskich istotnym punktem odniesienia w przestrzeni miejskiej jest Morze Bałtyckie, H3) percepcja przestrzeni miejskich (małych miast nadmorskich) jest uzależniona od ładu przestrzennego. W mojej ocenie hipotezy badawcze są postawione właściwie i zostały poddane weryfikacji w trzech rozdziałach empirycznych (rozdz.2-4), choć powinny mieć bardziej szczegółowy charakter, bowiem ich prawidłowa weryfikacja powinna stanowić wkład w rozwój wiedzy.

Zakres czasowy pracy obejmuje lata 2021-2022, czyli okres prowadzenia badań terenowych, które posłużyły do zgromadzenia informacji pierwotnych. Doceniam mgr. Tomasza Bodnara za zgromadzenie bogatego materiału podstawowego w stosunkowo krótkim i trudnym czasie. Należy podkreślić iż zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Zdrowia w Polsce od 20 marca 2020 r. do 15 maja 2022 r. obowiązywał stan epidemii COVID-19. Z kolei materiał statystyczny dotyczył lat 2002-2021 i zgadzam się z Autorem, że stosunkowo dłuższy czas przyjęty do badań umożliwi głębszą analizę i obserwację zmian społeczno-gospodarczych.

Teren badań obejmuje łącznie 6 małych polskich miast położonych nad Morzem Bałtyckim, w tym 3 ośrodki miejskie tj. Hel, Ustka i Władysławowo usytuowane administracyjnie na terenie województwa pomorskiego oraz 3 małe miasta w województwie zachodniopomorskim tj. Darłowo, Dziwnów i Międzyzdroje. Zróżnicowane są one pod względem potencjału demograficznego, rozwoju i organizacji przestrzeni miejskiej, nagromadzenia walorów antropogenicznych, a także lokalizacji w przestrzeni miejskiej terenów zainwestowanych. Taki dobór miast moim zdaniem jest poprawny, choć ma charakter arbitralny i może pozostać dyskusyjny. Reasumując, przedstawioną procedurę

badawczą oceniam jako „dojrzałą”, która w pełni pozwala na realizację podjętego tematu badawczego.

Układ pracy i zawartość merytoryczna

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska jest dość obszernym studium. Zawiera 294 strony tekstu, 22 tabele, 71 rycin, bardzo obszerny spis literatury (zamieszczony na 33 stronach) obejmuje 492 prace, w tym 97 obcojęzycznych, głównie anglojęzycznych, zarówno autorów krajowych jak i zagranicznych. W mojej ocenie obszerny wykaz bibliograficzny można było z pewnością skrócić, a pozycje Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych miast przenieść do materiałów źródłowych. Doktorant wskazuje również 7 aktów prawnych i 17 źródeł internetowych, które wykorzystał do przygotowania rozprawy. Do tekstu rozprawy dołączono ponadto osobny tom zawierający 18 załączników dokumentujących zgromadzony materiał źródłowy na podstawie którego przeprowadzono analizy.

Zasadniczy tekst rozprawy można podzielić na trzy części: Wstęp, 4 rozdziały merytoryczne oraz uwagi końcowe. Należy dodać, iż generalnie zachowane są proporcje między poszczególnymi rozdziałami i podrozdziałami, a objętość poszczególnych rozdziałów jest zróżnicowana i waha się od 41 do 89 stron. Zastanawia mnie jednak tytuł rozdziału drugiego. W mojej ocenie tytuł rozdziału może nie spełniać oczekiwań czytelnika, bowiem wskazany zapis kojarzy się nie z ujęciem idiograficznym tak jak to ma miejsce w pracy lecz moim zdaniem z prezentacją wyników badań terenowych. Proponuję ponadto połączenie podrozdziału 2.1. nt: „Położenie” z podrozdziałem 2.2. nt: „Charakterystyka fizycznogeograficzna” oraz rozważenie zmiany nazwy Uwagi końcowe na Wnioski końcowe. W mojej ocenie zaproponowany przez Autora układ pracy jest spójnym, logicznym rozwinięciem założeń rozprawy.

We wstępie recenzowanej dysertacji przedstawiono hipotezy badawcze, cel i zakres pracy omówiono metody badawcze, wskazano wykorzystane materiały źródłowe oraz zaprezentowano układ pracy. Założenia koncepcyjne pracy uważam za prawidłowe.

Rozdział drugi ma charakter teoretyczny. Doktorant dokonuje przeglądu prac i podejmuje moim zadaniem udaną próbę zaprezentowania w świetle literatury o charakterze interdyscyplinarnym kluczowych rozważań teoretycznych związanych z tematyką rozprawy. Bardzo szczegółowo ujmuje definicje i pojęcia związane z przestrzenią miejską, przestrzenią publiczną, następnie przechodzi do definicji miasta, choć nie dostrzegam klasycznych definicji sformułowanych przez M. Kiełczewską-Zaleską, W. Maika czy S. Liszewskiego,

które na trwałe wpisały się w piśmiennictwo geograficzne. Dużo uwagi poświęca zagadnieniom percepcji przestrzeni miejskiej oraz wizerunkowi miasta. Pochwalam Autora za prezentację podstawowych definicji i pojęć stosowanych w pracy, bowiem uporządkowanie i usystematyzowanie pojęć na początku prowadzonych badań daje gwarancję właściwych wyników. Szkoda, że Doktorant nie artykułuje wprost które ostatecznie pojęcia przyjmuje w pracy i z jakich nadrzędnych koncepcji badawczych korzystał. Z kolei w podrozdziale 1.3. i podrozdziale 1.4. przedstawia w sposób umiejętny przegląd piśmiennictwa dotyczący map mentalnych jako narzędzia badawczego oraz prezentuje możliwości ich wykorzystania. W pełni zgadzam się z Autorem, że mapy mentalne to narzędzia używane do prezentowania i zrozumienia sposobu, w jaki ludzie postrzegają przestrzeń swojego miasta i mogą być wykorzystane w różnych obszarach działalności, w tym w marketingu terytorialnym, edukacji, turystyce i rewitalizacji (str. 63). W mojej ocenie zaprezentowane rozważania teoretyczne należy uznać za prawidłowe, które w pełni dają podstawę do dalszych rozważań w dysertacji.

Rozdział drugi pt.: „Charakterystyka miast w świetle przeprowadzonych badań” w mojej ocenie ma charakter wprowadzający do głównych treści zawartych w kolejnych rozdziałach. Autor dokonuje bardzo wnikliwej charakterystyki badanych miast w aspekcie ich położenia, uwarunkowań fizycznogeograficznych, społecznych oraz gospodarczych. Następnie w podrozdziale 2.5. charakteryzuje przestrzeń miejską badanych miast w zakresie struktur funkcjonalno-przestrzennych. Generalnie przyjmuję zaprezentowane w rozdziale drugim rozważania, ale mam pewne wątpliwości do zawartości merytorycznej podrozdziału 2.1. pt.: „Położenie”, tak jak wspomniałam wcześniej moim zdaniem należy połączyć podrozdział 2.1. z podrozdziałem 2.2 i odnieść się faktycznie do położenia jak rozumiem geograficznego ponieważ w aktualnej wersji jest to próba poszukiwania motywów wyboru miast do badań. Szkoda, że przy omawianiu Pomorza Środkowego nie odnajduję publikacji pracowników Słupskiego Ośrodka Geograficznego (np. E. Rydz, I. Jażewicz) oraz Koszalińskiego Ośrodka Akademickiego (np. M. Jasiulewicz, A. Schwichtenberg, E. Z. Zdrojewski). Zastanawiam się także po lekturze podrozdziału 2.3. czy dotyczy on charakterystyki społecznej czy charakterystyki demograficznej i społecznej o której pisze Autor na str. 94. Jeśli Doktorant planuje wydanie monografii to proponuję jednak skorygować zapisy tj. „Rok 2010 pokazuje tendencję zwyżkową w większości miast, ponieważ wtedy odbywał się spis powszechny....” (str.95), „Analizując zmiany z roku na rok można zauważyć, że zmiana wskaźnika dynamiki ludności utrzymywała się na poziomie poniżej 100, co świadczy o tym, że niewielka część ludności migrowała z miejscowości w sposób

systematyczny” (str. 96) oraz na ryc. 6 proponuję dodać struktura ludności według nie tylko wieku ale również płci.

Wartościowo - poznawczy o charakterze empirycznym pozostaje rozdział trzeci nt.: „Postrzeganie przestrzeni miejskich przez wybrane grupy mieszkańców - wyniki badań”. Założeniem empirycznym tej części pracy z jednej strony było stworzenie map mentalnych (szkiców wyobrażeniowych) poszczególnych miast w grupie uczniów i seniorów, z drugiej zaś strony była to percepcja przestrzeni miejskiej w świetle prowadzonych badań ankietowych również w grupie dzieci i seniorów. Za interesujące, wiarygodne naukowe i dobrze zinterpretowane uważam uzyskane wyniki badań zarówno z wykorzystaniem map mentalnych jak również badań ankietowych. Jeśli mapy mentalne wskazywały na zróżnicowanie w przestrzeni poszczególnych miast elementów o charakterze liniowym (ulice, linie kolejowe, ciągi piesze i rzeki), węzłów, krawędzi, rejonów i punktów orientacyjnych, a ich bardzo dobrym podsumowaniem jest ryc. 34, to badania ankietowe umożliwiły wskazanie miejsc symbolicznych, znaczących, preferowanych oraz w pewnym stopniu dokonanie waloryzacji przestrzeni miejskiej z punktu widzenia bezpieczeństwa.

Reasumując, rozważania w rozdziale trzecim pochwalam zamysł Doktoranta za wnikliwą prezentację postępowania badawczego, ograniczeń związanych z realizacją zadań oraz wybór metod badawczych do realizacji podjętej tematyki badawczej dotyczącej percepcji przestrzeni miejskiej. Uznaję również poprawność i zasadność przedstawionych wniosków, za niezwykle użyteczny uważam pomysł wykorzystania macierzy Eisenhowera (ryc. 58) do prezentacji potencjalnych odbiorców, którzy preferowani pozostają do korzystania z uzyskanych wyników badań. Nie dostrzegam jednak jednoznacznej definicji pojęcia senior, a wizualizacje graficzne prezentujące wyniki badań są w mojej opinii słabo zróżnicowane.

Z rozdziałem trzecim merytorycznie koresponduje rozdział czwarty nt.: „Nibymapa jako efekt badań aplikacyjnych”, w którym Doktorant wskazuje możliwości wykorzystania danych zebranych przy udziale metody map mentalnych wspartych metodą ankietową. Projektuje także sześć „nibymap” dla poszczególnych badanych małych miast nadmorskich, które traktuje jako ilustrowany przewodnik po mieście. Projekt dla każdego miasta składa się z dwóch części tj. części tekstowej zawartej w „nibymapie” oraz z opisu zawartości graficznej zawierającej opisy zagadek oraz „miejsc w mieście” o różnym charakterze i skali. W mojej ocenie analizy cząstkowe dotyczące przygotowania „nibymap” zostały przeprowadzone prawidłowo z dużą znajomością specyfiki miejsca, dawały przekonujące wyjaśnienia zachodzących zmian w przestrzeni miast oraz każdorazowo wskazywały na przyczyny zróżnicowań w odniesieniu do pojedynczych miast. Za walor tej części pracy obok analizy

wyjaśniającej uznaje propozycję rzeczywistych rozwiązań do praktycznego wykorzystania jak pisze Autor m.in. w marketingu terytorialnym, edukacji, turystyce i rewitalizacji (str. 246). Dodatkowym atutem rozdziału czwartego są przygotowane przy pomocy aplikacji internetowej Canva wizualizacje kartograficzne w postaci „nibymap”, które w sposób rzeczowy, estetyczny i czytelny eksponują zgromadzony materiał źródłowy.

Rozprawę zamykają uwagi końcowe, które wynikają z analizy materiału empirycznego. Doktorant w jasny i klarowny sposób odniósł się do postawionych hipotez, które kolejno weryfikuje i dość szeroko komentuje. Ostatecznie uznaje zasadność i słusność sformułowanych stwierdzeń.

Podsumowując, w mojej ocenie praca jest poprawna w warstwie merytorycznej, pewne wątpliwości merytoryczne zostały zamieszczone przy omawianiu poszczególnych rozdziałów.

Źródła informacji i metody badań

W recenzowanej rozprawie wykorzystano zarówno metody oparte na informacjach pierwotnych, jak i wtórnych. Kluczowe znaczenie miały jednak informacje pierwotne, które pozyskano w wyniku badań terenowych, w tym przygotowania szkiców map mentalnych oraz badań ankietowych przeprowadzonych w trakcie zajęć szkolnych wśród uczniów klas 4-6 szkoły podstawowej (n=1200) i seniorów (n=1200) na terenie badanych małych miast nadmorskich. Moim zdaniem wybór miejsc do badań (str. 157 - str.159), grupy do badań określanych w rozprawie jako uczniowie i seniorzy oraz liczbę wykonanych ankiet uznaje za właściwy. Zastanawiam się tylko jaka była zasada doboru wielkości próby. Nie wnoszę natomiast uwag do kwestionariusza ankiety, oceniam go pozytywnie, a zawarte w nim pytania uznaje za sformułowane w sposób zrozumiały, przemyślany i zachęcający do jej wypełnienia. Pochwalam Doktoranta za bardzo zasadną decyzję dotyczącą zamieszczenia wyników badań zestawionych tabelarycznie w formie załączników jako odrębnego tomu. W pracy szeroko wykorzystano także różnorodne materiały wtórne udostępniane przez Główny Urząd Statystyczny z bazy danych Bank Danych Lokalnych oraz informacje pochodzące z dokumentów planistycznych i strategicznych badanych miast. Na pozytywną ocenę zasługują wykorzystane różnorodne narzędzia GIS, które posłużyły przede wszystkim do przygotowania licznych (łącznie 71 rycin) wizualizacji kartograficznych.

Zgromadzony materiał źródłowy moim zdaniem ma mocne podstawy merytoryczne, jest obszerny i wiarygodny naukowo, a wskazane metody badawcze jego analizy w pełni pozwalają na weryfikację postawionych celów i hipotez badawczych.

Formalna strona pracy

Praca została napisana poprawnym językiem, co przy znacznej jej objętości było szczególnie istotne. Zdarzały się rzadko potknięcia stylistyczne np. „... w społeczeństwie i gospodarki jednostek miejskich..” (str. 14), „...nad samym Morzem Bałtyckim” (str. 81), „...statut miasta Władysławowa informował...” (str. 95), czy „Zebrane rekordy (tab.8) uwidoczniły...(str.107), pojawiły także się tzw. literówki np. ryc. 7 „Zmiany przyrostku naturalnego...”.Niestety nie dostrzegam w tekście pracy, w odpowiednich miejscach cytowań załączników. Z całą pewnością atutem pracy jest szata graficzna, wysoko oceniam zamieszczone projekty graficzne „nibymap” zaprojektowanych dla poszczególnych badanych sześciu małych miast nadmorskich (ryc. 61, ryc. 63, ryc.65, ryc. 67, ryc.69, ryc. 71) oraz uogólnione mapy mentalne (ryc. 34). Dostrzegam natomiast w podrozdziale 3.3 skromny opis wykorzystanych źródeł pod niektórymi rycinami. Zastanawiam się ponadto nad układem tabel w podrozdziale 2.3. nt.: „Charakterystyka społeczna”.

Lektura rozprawy pozwala stwierdzić, że strona formalna recenzowanej pracy została przygotowana w sposób prawidłowy.

Konkluzja

Podsumowując powyższe spostrzeżenia i uwagi recenzyjne oceniam, że rozprawa mgr. Tomasza Bodnara pt.: „Wykorzystanie map mentalnych w badaniach przestrzeni miejskiej na przykładzie wybranych małych miast nadmorskich” jest wartościowym i oryginalnym opracowaniem, w którym Autor potwierdził umiejętność do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wykazał się ponadto dobrą ogólną wiedzą teoretyczną w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Stwierdzam, że przedłożona do recenzji praca w myśl Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce odpowiada w pełni wymogom stawianym pracom doktorskim, w związku z tym stawiam wniosek o przyjęcie pracy i dopuszczenie Pana mgr. Tomasza Bodnara do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Iwona Jażewicz, prof. UP

Słupsk, dnia 17 lutego 2024 r.